

Anżeta Mielnikawa

DOI: 10.15290/bb.2018.10.03

*Homelski Państwowy Uniwersytet
im. F. Skaryny*

<https://orcid.org/0000-0001-8802-6210>

Нацыянальныя мастацкія архетыпы ў творчасці “белавежцаў”

У мастацкай літаратуры ўвасоблены ўнікальны духоўны вопыт народа, нацыянальна-культурны код, спасціжэнню якога спрыяе расшыфроўка архетыпных вобразаў і матываў, якія выступаюць у якасці змястоўнай, кагнітыўнай сферы мастацкага пазнання.

Асэнсаванне механізмаў узнікнення і бытавання актуальных для беларускага прыгожага пісьменства архетыпных вобразаў спрыяе разуменню заканамернасцей мастацкага функцыянавання глыбінных нацыянальна-анталагічных пластоў свядомасці. Выяўленне ўзаемасувязі асобных вобразаў і матываў дазваляе акрэсліць нацыянальны вобраз свету як сістэму.

У апошнія дзесяцігоддзі гісторыя менталітэтаў стала адным з папулярнейшых напрамкаў даследаванняў. Яго заснавальнікамі з’яўляюцца французскія медыявісты Л. Феўр і М. Блок. У філасофіі адным з першых да праблемы менталітэту звярнуўся О. Шпенглер. Названая праблема актыўна распрацоўвалася М. Данілеўскім (кніга «Расія і Еўропа»), М. Бярдзязевым, Л. Гумілёвым, П. Сарокіным, Ул. Салаўёвым, А. Тойнбі і інш. Неабходна заўважыць, што даследчыка менталітэту цікавіць, па словах А. Гурэвіча, *вобраз свету, закладзены культурай у свядомасць людзей дадзенай супольнасці*¹.

¹ А. Гуревич, *Историческая наука и историческая антропология*, “Вопросы философии” 1988, № 1, с. 60.

Разгляд мастацкага твора ў аспекце этнічнай псіхалогіі і менталітэту, праз нацыянальныя міфалагемы і архетыпы дазваляе таксама паказаць арыгінальнасць і ўнікальнасць культуры, яе нацыянальную самабытнасць. Архетып укаранены ў псіхіцы на ўзроўні калектыўнага падсвядомага. Праз архетыпы адбываецца натуральнае паглыбленне ў гістарычны і культурны вопыт народа.

Архетыпы нясуць у сабе кодавыя, сутнасныя прыкметы светабачання. У дачыненні да творцы яны выяўляюцца ў выбары пэўных тэм, ідэй, сюжэтаў, вобразаў, у стварэнні падобных псіхалагічных сітуацый. Архетыпы ўплываюць на спецыфіку аўтарскага мадэлявання свету. Даследаванне архетыпаў дазваляе вызначыць гісторыка-культурныя канстанты нацыянальнага вобраза свету.

Тэрмін архетып быў уведзены ў навуковы дыскурс К. Г. Юнга. Паводле К. Г. Юнга, архетыпы – гэта тыя першавобразы, вобразы-міфалагемы, што ўласцівы псіхіцы пэўнай нацыі, расы, чалавецтва, «перадфеномен» калектыўнага падсвядомага: *Гэта не прыроджаныя ўяўленні, а прыроджаныя магчымасці ўяўлення, у нейкім сэнсе апрыорныя ідэі. (...) Яны працягваюцца толькі ў творча аформленым матэрыяле ў якасці рэгулюючых прынцыпаў яго фарміравання*².

Аднак на працягу гісторыі народы набывалі свой унікальны вопыт, які ўвасоблены ў нацыянальна-культурных архетыпах. Сёння архетып успрымаецца як вобразна-семіятычнае ўвасабленне культурнай памяці нацыі (работы С. Аверынцава, Ю. Лотмана, Ул. Тапарова, М. Эліядэ).

Каштоўнасць архетыпных вобразаў з'яўляецца выключнай для навуковага аналізу, а мастацкая літаратура выступае рэlevantнай крыніцай для разумення сутнасці нацыянальнага светабачання. У сваю чаргу, асэнсаванне нацыянальных вобразаў і сімвалаў, іх інтэрпрэтацыя асобнымі пісьменнікамі спрыяюць разуменню спецыфікі аўтарскага мыслення.

Вобразнасць паэзіі “белавежцаў” будзеца як на агульнаеўрапейскіх архетыпах культурнага поля, так і на нацыянальных мастацкіх архетыпах. Згодна з Ул. Конанам, *універсальным беларускім мастацкім архетыпам стала малая бацькаўшчына, або “Родны кут”, паводле Якуба Коласа*³. Вобраз «роднага кута» – скразны ў беларускай

² К. Г. Юнг, *Об отношении аналитической психологии к поэтико-художественному творчеству*, [в:] *Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв.: трактаты, статьи, эссе*, Москва 1987, с. 229.

³ У. Конан, *Архетыпы беларускага менталітэту: Спроба рэканструкцыі паводле нацыянальнай міфалогіі і казачнага эпасу*, [у:] *Беларусіка*: Кн. 2, Мінск 1993, с. 24.

літаратуры, пачынаючы ад Ф. Скарыны. Абагулены мастацкі вобраз роднага кута вызначае спецыфіку беларускага вобраза свету, дазваляе асэнсаваць светапоглядную канцэпцыю нацыянальнага прыгожага пісьменства.

Вобраз Бацькаўшчыны, «роднага кута» ў творах “белавежцаў” падаецца не толькі як канкрэтная (у Яна Чыквіна – “Дубічы, Дубічы”, “Гайнаўшчына”, “Захад сонца ў ваколіцы Дубіч Царкоўных”, “У Дубічы штогод прыходзіла вясна”, у А. Барскага – *Мае Афіны тут – // назвай іх Бандарамі*⁴, *У Бандарах – // Мой аграмадны свет: // Мае Амерыкі, // Сібіры // І Сахары*⁵, *Мой Беластоцкі край – мая Айчына!, Сямяцічы і Гайнаўка, і Бельск старынны // Саколка ціхая, зялёная Дуброва*⁶; “У Белавежскай пушчы” (Ул. Гайдук); Я. Карпюк: *Мой крайдвід Падляшша – // радасць маёй душы*⁷; В. Швед: *Сню цябе я, вёска Мора*⁸; “Бельску” Н. Артымовіч; у Дз. Шатыловіча – “Маё Падляшша”), але і як пачуццёвая, псіхалагічная рэальнасць: *Бельск – ікона малітва сон жыццё*⁹; *свет укінуты ў бельскую казку // дзяцінства ў зялёных лугах // панадворах брукаваны шчаслівымі зоркамі* (Н. Артымовіч)¹⁰. Лірычнага героя паэзіі “белавежцаў” вылучае адчуванне інтымнай, унутранай прывязанасці да тэрыторыі, зямлі, на якой давялося нарадзіцца і жыць. Н. Артымовіч: *сцежкі ўсіх // да роднага неба*¹¹. Л. Танкевіч:

Тут кожны камень дарагі і блізкі,
І кожны след, дзе ні ступі нагой.
Звычайны дом, дзе радасці калыскай,
Быў свежы хлеб і цёплы сырадой¹².

Такая глыбокая прывязанасць да сваёй зямлі паэтаў “белавежцаў” аформілася ў топасы родны край, родная зямля, родны дом, род-

⁴ А. Барскі, ****Пейзажы...*, [у:] *Лірычны пульс*, Мінск 1987, с. 20.

⁵ Тамсама, с. 36.

⁶ А. Барскі, *Беластоцкі край*, [у:] *Беларускія пісьменнікі Польшчы*, Мінск 2000, с. 289.

⁷ Я. Карпюк, *Падляшша*, [у:] *Букет Белавежжа. Анталогія краялюбнай паэзіі “белавежцаў”*, Беласток 2001, с. 42.

⁸ В. Швед, *Сню цябе я, вёска Мора*, [у:] *Беларускія пісьменнікі Польшчы...*, с. 199.

⁹ Н. Артымовіч, ****Бельск – ікона малітва сон жыццё*, [у:] *Дзверы*, Беласток 1994, с. 46.

¹⁰ Н. Артымовіч, ****Свет укінуты ў бельскую казку*, [у:] *Дзверы...*, с. 52.

¹¹ N. Artymowicz, ****Задуменне*, [у:] *Lagodny czas*, Lublin 1998, с. 42.

¹² Л. Танкевіч, *Звычайны дом*, [у:] *Букет Белавежжа...*, с. 63.

ная вёска, родны хутар. Родны кут, малая радзіма – гэта комплекс пэўных фактараў, якія складаюць «духоўную тапаграфію» героя твораў “белавежцаў”. Трэба адзначыць, што ў канцэпцыі беларускіх пісьменнікаў свая зямля, свой дом складаюць ідэал гарманічнага ўніверсуму.

Прывязанасць да свайго гунту, зямлі героя беларускай літаратуры і беларуса ўвогуле абумоўлена як гістарычнымі абставінамі, так і спецыфікай этнагенезу. І. Бабкоў характарызуе новую беларускую ідэнтычнасць як *прасторавую, тутэйшую*, а ў якасці яе маркераў называе адухаўленне прыроды і натуралізацыю культуры: *Гэтая ідэнтычнасць – тутэйшая – імкнецца легітымізаваць сябе праз апрычонасць гэтай прасторы і натуральнасць ладу жыцця...*¹³.

Родны кут – цэнтр беларускага вобраза свету, своеасаблівае этнічнае падглеб’е нацыі, што адлюстравана нашай літаратурай. У той час, калі нейкія грамадскія ці дзяржаўныя ўтварэнні ў Беларусі на працягу яе гісторыі не былі стабільнымі, родны кут, родная зямля заставаліся нязменнай каштоўнасцю пры ўсіх сацыяльных пературбацыях. У сістэме беларускай нацыясофіі «родны кут» як знакавая этнічная і філасофская рэальнасць беларускага быцця паўстае істотным сэнсавым элементам, праз які раскрываюцца і нацыянальныя этычныя каштоўнасці.

«Родны кут» у творах беларускіх пісьменнікаў Польшчы з’яўляецца светам цалкам пазітыўным. Гэты вобраз выступае своеасаблівым кампазіцыйным цэнтрам, вакол якога групуюцца іншыя вобразы. Вобраз «роднага кута» падаецца і як рэальнае месца пражывання, і як духоўны космас нацыі. Канцэптэуальным момантам твораў пісьменнікаў Падляшша з’яўляецца сцвярджэнне непадзельнасці ўнутранага свету чалавека (мікракосму) і макракосму радзімы, «родных каранёў». Н. Артымовіч сцвярджае: *у матчынай крыніцы // твае сны // і жыццё*¹⁴; М. Андрасюк –

Галаву я узяў у дарогу,
і ўзяў з сабою ногі,
толькі сэрца, сэрца пакінуў
у пачатку вялікай дарогі¹⁵;

¹³ І. Бабкоў, *Генэалёгія беларускай ідэі*, “ARCHE” 2005, № 3, с. 147.

¹⁴ Н. Артымовіч, ****Ікона*, [у:] *Дзверы...*, с. 58.

¹⁵ М. Андрасюк, *На дарозе*, [у:] *Букет Белавежжа...*, с. 9.

Асунок – *Я тут на чужыне сохну і марнею, // Па сваіх мясцінах сумую, сівею*¹⁶; А. Барскі – *Ёсць на свеце зямля адна, // Дзе пачатак мой і канец*¹⁷; Т. Грушка – *Родную старонку // шчыра я кажаю, // Яе нізавошта // Я не памяню*¹⁸. Ю. Баена – *У Белавежы нашай, // Святыні нашай!*¹⁹. Зноў жа А. Барскі сведчыць:

Айчына – Радзіма,
а мы – твае дзеці,
Хто здрадзіў табе,
Не можа быць сынам²⁰.

Паэт прызнаеца далей: *Айчына і папесціць і палечыць...*²¹; *Бо шчасце наша // У акіяне Белавежы*²².

У творах пісьменнікаў-“белавежцаў” надзвычай выразна гучыць матыў гунту, сувязі з родным. Так, Н. Артымовіч прагаворвае:

пах бульбы ў кішэнях
пад языком вогнішча старых дрэў
і яснасьць родных вокан
у снах²³.

А. Барскі выказвае сваю вернасць роднаму:

І я да скону
Буду адгалоссем
Свайго пявучага
Адроджанага краю²⁴;

І толькі ў табе
Зялёны родны краю,
Мой лёс і шчасце²⁵;

¹⁶ Асунок, **Ой, ляцелі гусі з блакітнага краю*, [у:] *Букет Белавежжа...*, с. 16.

¹⁷ А. Барскі, *Парог*, [у:] *Мой бераг*, Мінск 1975, с. 15.

¹⁸ Т. Грушка, *Родны край*, [у:] *Букет Белавежжа...*, с. 38.

¹⁹ Ю. Баена, *Святыня*, [у:] *Беларускія пісьменнікі Польшчы...*, с. 541.

²⁰ А. Барскі, ****Нас лёс сутыкнуй*, [у:] *Лірычны пульс...*, с. 35.

²¹ Тамсама, с. 47.

²² Тамсама, с. 77.

²³ Н. Артымовіч, ****Свет укінуты ў бельскую казку*, [у:] *Дзверы...*, с. 52.

²⁴ А. Барскі, ****З крыніцы памяці маёй*, [у:] *Лірычны пульс...*, с. 41.

²⁵ Тамсама, с. 28.

Хай усе дарогі
Вядуць мяне заўжды
да роднай Беларусі²⁶

Мне цяжка жыць без тваіх ніваў, // Мне цяжка жыць без тваёй мовы²⁷; Мая песня з тваіх несмяротных карэнняў²⁸; застанемся у зернях, // загнездзімся ў дрэвал²⁹.

Вобраз «роднага кута» адлюстроўвае як этнічныя, так і гістарычныя рэаліі. «Родны кут» – своеасаблівая этнафіласафема, уласны этнічны грунт, яднанне народа на аснове агульнага падглеб'я, зямлі продкаў. Вобразы роднай зямлі, маці, Айчыны, радзімы, дому, мовы – блізкія, узаемадапаўняльныя. Менавіта вобраз роднага краю, роднага кута з'яўляецца моцным кансалідуючым фактарам для беларускай нацыі, раскрывае дамінантныя коды нацыянальнай ідэнтычнасці, этыка-культурную аснову беларускага менталітэту.

З архетыпам роднага кута, вядома, цесна звязаны архетып дому, хаты, свайго гнязда. Вобраз дому з'яўляецца «прасторавым знакам», так званым архетыпам культурнага поля, валодае багатай семантыкай. І менавіта вобраз дому – адзін з самых частотных у творчасці «Белавежцаў». Дом, родны падворак – сімвал упарадкаванага жыцця, ідэальны свет, дзе чалавек жыве ў гармоніі з прыродай: *свае добрыя гнёзды-хаты*³⁰ (М. Варанецкі). Дом выступае антытэзай хаосу і разбурэнню, сімвалам стабільнасці. А. Шымчук хату параўноўвае з Бацькам: *Ён быў мне – і хата*³¹.

Мастацкімі варыяцыямі вобраза дому з'яўляюцца вобразы гнязда, ачагу, каранёў. Матыў вяртання ў родны дом трансфармуецца ў вобразы *жураўлёў, жаўрукоў* (вершы Л. Казюка, Б. Смылы, Л. Танкевіча). Жаданне вярнуцца на малую радзіму адлюстроўвае патрэбу ў душэўным ацаленні: *З неспакойных дарог // вяртаюся ў сваё гняздо*³², *Шчыміць родны дом*³³. Лірычны герой М. Шаховіча прызнаецца:

²⁶ Тамсама, с. 31.

²⁷ Тамсама, с. 32.

²⁸ Тамсама, с. 13.

²⁹ Тамсама, с. 14.

³⁰ М. Варанецкі, *Адлятае лета*, [у:] *Букет Белавежжа...*, с. 30.

³¹ А. Шымчук, *Бацька*, [у:] *Букет Белавежжа...*, с. 87.

³² Н. Артымовіч, ****З неспакойных дарог*, [у:] *Букет Белавежжа...*, с. 12.

³³ Н. Артымовіч, ****Поўдзень*, [у:] *Белавежжа. Літаратурны альманах*, Беласток 1988, с. 15.

Вяртаюся
 Адступнікам і госцем
 з душой –
 Крываваычай надзеяй,
 Як блудны сын³⁴.

Часта вобраз дому ў творчасці “белавежцаў” паўстае як разбуранае гняздо. У Ю. Баены дом – *гняздо, разбуранае ветрам*³⁵, у Я. Чыквіна чытаем: *А дом наш, як далёкія ўспаміны... // Без дзвярэй, без тынжу і без вокан*³⁶.

Творчасць пісьменнікаў-“белавежцаў”, як і класічнай беларускай літаратуры ў цэлым, вылучае прадметнасць мастацкага вобраза. А. Рагуля адзначае: *Пазнанне ўніверсальных законаў быцця ў канкрэтных рэчах побыту складае адметную рысу нацыянальнага стылю беларускай культуры*³⁷. Найбольш частотныя вобразы ў творах “белавежцаў” – печы, парога, прызбы, жыта, палетка, плуга, збожжа, пуні, калосся, коласа, буслоў, лёну, кудзелі, зязюлі, хлеба, гладышоў, плота, збана, зязюлі, радна, жорнаў, баразны, жніва, пожні, нівы, студні, скібы, палатна, сцэжкі, канюшыны, касы, саломы, кроснаў, зерня, каранёў, бярозавіка, валошак, страхі, гоняў, аеру, верасоў, кужалю, страхі, гумна, стагоў, раллі, хлеба, сырадою, кудзелі. Відавочным прыкладам тут радкі А. Барскага: *Тут першы раз здружыўся з плугам, // І ў раллю зярняты сеяў, // Касою празвінеў над лугам*³⁸.

Паэты-“белавежцы” мысляць, па словах А. Рагулі, *у формах тропай з земляробчай практыкі*³⁹: *Жнівень – саламяная кантата* (А. Барскі), *Тут кожнае зерне – словам, // а кожны колас – паэтам* (А. Барскі)⁴⁰, *Безупынна тчэ кросны // ніткамі ціхіх праменьняў*⁴¹, а таксама яго ж радкі:

Пейзаж майго сэрца
 просты.

³⁴ М. Шаховіч, *Змярканне*, [у:] *Беларускія пісьменнікі Польшчы...*, с. 487.

³⁵ Ю. Баена, *Спрадвечным словам*, [у:] *Букет Белавежжа...*, с. 18.

³⁶ Я. Чыквін, *А дом наш недзе*, [у:] *Букет Белавежжа...*, с. 71.

³⁷ А. Рагуля, *Зерне хараства: культурфіласофскія нататкі*, Мінск 2013, с. 153.

³⁸ А. Барскі, *Айчына*, [у:] *Мой бераг*, Мінск 1975, с. 13.

³⁹ А. Рагуля, *Зерне хараства...*, с. 13.

⁴⁰ А. Барскі, *З цыкла Пад дрэвам*, [у:] *Белавежжа*, Беласток 1971, с. 28.

⁴¹ Тамсама, с. 30.

Ён з самых усмешак
і сосен.
Ён з псальмаў лістоў
клёнавых
і з купалу неба
маёвага⁴².

В. Швед пералічае:

Дзедаўская хата
Поўная экспанатаў.
З карэнняў калыска,
Гліняная міска,
Драўляная лыжка,
Двайная гладышка,
Святыя іконы...⁴³.

Паказальнымі з'яўляюцца самі назвы вершаў – “Ода саломе” (Уладзімір Шклярук), “Дзялянка сонца” (Яша Бурш). Шматпланавым сімвалам выступае ў творах “белавежцаў” вобраз зямлі, які разгортваецца ў лінейнай сувязі з вобразамі поля, зерня, калосся, жыта. Гэтыя вобразы адначасова і побытавыя, і быццёвыя, як у З. Сачко:

убегла я ў бацьку
цераз райскія вароты
саламянай страхі
проста на ток гуменны⁴⁴.

А. Барскі піша: *І сонцам, бэзам, песняй стаўся я*⁴⁵, *Я чую песню ў трысці*⁴⁶; *Колас расце з любові і веры, // Падлітых шчырым потам*⁴⁷. Вось адкуль вырастае філасофізм мыслення паэтаў-“белавежцаў”.

Трэба падкрэсліць, што ў творах беларускай літаратуры адбываецца натуральны пераход ад быццёвага, канкрэтнага, побытавага да Быццёнага. У айчынным літаратуразнаўстве напісана шмат работ пра адзінства быццёвага і Быццёнага. Так, А. Рагуля адзначае: *У «Новай зямлі» рэчы побыту сталі носьбітамі духоўнасці. (...) Гегель у «Лек-*

⁴² Тамсама, с. 31.

⁴³ В. Швед, *Поўная хата экспанатаў*, [у:] *Беларускія пісьменнікі Польшчы...*, с. 195.

⁴⁴ З. Сачко, *Псалом бацьку*, [у:] *Букет Белавежжа...*, с. 51.

⁴⁵ А. Барскі, ****Лук сонца выгнуўся*, [у:] *Лірычны пульс...*, с. 51.

⁴⁶ Тамсама, с. 74.

⁴⁷ Тамсама, с. 33.

цыях па эстэтыцы» гаварыў, што такая задача можа быць па сіле генію з новай цывілізацыі⁴⁸.

Будзённае паэтызуецца, апяваецца, узнімаецца да пантэістычных канцэпцый рэчаіснасці. У Я. Чыквіна: *Яна зярняты сыпала са жмені, // Яна ўваскрасала загоны*⁴⁹;

Слухаць музыку любіў мой дзед:
Ад незапісаных гадоў
Круціў пласцінку жорнаў.
І коўш мукі быў поўны⁵⁰.

Беларуская літаратура сцвярджае эстэтычную значнасць і самакаштоўнасць Быццёвага. Сялянства ўсведамляецца ёю як субстрат нацыі, традыцыі, створаныя сялянскай культурай, успрымаецца як першакрыніца этычных уяўленняў народа. Менавіта такі падыход вылучае Я. Чыквіна. У вершы ****Даўно нежывы бацька полем ідзе ў адно з’яднаныя вобразы Бацькі, Селяніна, Захавальніка жыцця, яго асновы:*

Даўно нежывы бацька полем ідзе.
Ён арэ.
Ён і плуг.
Ён і скіба раллі, і зерне,
І водсвет далёкага раю.
Вочы, якімі ён глядзіць на свет,
Тыя самыя вочы, што яго сузіраюць.
Аўсу бацька ўзяў у радно
Ды сее той бок, дзе вечнасць даўно⁵¹.

У А. Барскага адзін з любімых лірычных герояў – *Селянін, як тварэц*⁵².

На думку А. Рагулі, у беларускай культуры вобраз культурнага героя прадстаўлены дзвюма іпастасямі – вобразамі гаспадара і музыкі. Між тым: *Парадыгма “гаспадар” была асноўнай і дзейснай на ўсіх этапах нацыянальнай гісторыі*⁵³. У творчасці “белавежцаў” прадстаў-

⁴⁸ А. Рагуля, *Зерне хараства...*, с. 13.

⁴⁹ Я. Чыквін, ****Герояў ужо няма – асталіся мундзіры*, [у:] *Кругавая чара*, Беласток 1992, с. 18.

⁵⁰ Я. Чыквін, *Слухаць музыку любіў мой дзед*, [у:] *Светлы міг*, Мінск 1989, с. 30.

⁵¹ Я. Чыквін, *Даўно нежывы бацька полем ідзе*, [у:] *Крэйдавае кола*, Беласток 2002, с. 27.

⁵² А. Барскі, ****Селянін, як тварэц*, [у:] *Мой бераг...*, с. 22.

⁵³ А. Рагуля, *Зерне хараства...*, с. 8.

лены абодва тыпы, чым і вызначаецца спецыфіка вобраза іх лірычнага героя.

Вызначальная інтэнцыя беларускай культуры разгортваецца як філасофія быцця, імператыў быць, жыць. Адсюль – жыццёвасць, віталізм нацыянальнай літаратуры, што ўказвае на характаралагічную рысу нацыянальнага светапогляду. Прырода ператвараецца ў набытак унутранага свету герояў твораў, форму духоўнага вопыту. Так, Я. Чыквін называе сябе *братам крыніц і травы*⁵⁴. Паэту ўласціва адчуванне, перажыванне Быцця ва ўсёй яго натуральнасці, сапраўднасці (*Як срэбны вецер кліча бярозы! (Vita mea), Слыхам ледзь ловіш рух лісцяў бясконцы (***) Гарадок на ўскраіне вёскі, лісце вясны ў сваёй існасці, “пакланення перад жыццём”*, згодна са А. Швейцэрам⁵⁵. Паэт *заслужаны ў сонцазвон і вецер барвовы*. Тое, пра што піша Я. Чыквін, прасякнута асабістым успрыманням, бачаннем:

Гэтым пахам перагрэтым
Ашчасліўленая рэчка
Замірала ў захапленні,
Ў меланхоліі цячэння⁵⁶.

Паэта вылучае своеасаблівая “сімпатыя”, пранікнёнасць у жыццё:
*Добры дзень, сястра мая, бяроза, // Прывітанне вам, браты дубы*⁵⁷.

У А. Барскага таксама выдзеліем радкі:

Са шляхамі зрасліся зубровымі,
З бураломамі дзікімі грознымі,
І з птушынаю чулаю моваю⁵⁸.

Мы з крыніцамі,
мы з далінамі,
мы з галінамі,
з каляінамі
і з жывіцамі
распахучымі
аб’яднаны
і заручаны⁵⁹.

⁵⁴ Я. Чыквін, *Сын вёскі, брат крыніцы і травы*, [у:] *Кругавая чара...*, с. 26.

⁵⁵ А. Швейцер, *Благоговение перед жизнью*, Москва 1991, с. 624.

⁵⁶ Я. Чыквін, ****Гэтым пахам перагрэтым*, [у:] *Светлы міг...*, с. 69.

⁵⁷ Тамсама, с. 19

⁵⁸ А. Барскі, *Белавежскія хлапцы*, [у:] *Мой бераг...*, с. 16.

⁵⁹ Тамсама, с. 17.

Творы беларускіх пісьменнікаў вылучаюцца сакралізацыяй узаемаадносін чалавека з навакольным асяроддзем, паэтызацыяй рэчаіснасці, перажываннем Быцця ва ўсёй яго натуральнасці, сапраўднасці. Лірычны герой У. Гайдуга сцвярджае: *Я чую пах зямлі салодкі, // Я чую ток крыві гарачай*⁶⁰, *Я разумею сэнс тварэння*⁶¹. Пададзены ў вершах У. Гайдуга і такія традыцыйныя нацыянальныя мастацкія архетыпы, як дарога, жывая вада (*як ажыўляльную ваду*), культуралагічныя і міфалагічныя вобразы (Лета, Дрэва, Дажбога, Жалі).

І нельга не пагадзіцца з А. Рагулем, што *менавіта жыццясцвярджальны аспект культуры сёння з’яўляецца найбольш актуальным у дылеме «быць ці не быць»*⁶².

Найпершае ўздзеянне на станаўленне нацыянальнага светапогляду, непаўторна-самабытнай культуры, ладу і стылю мыслення мае прырода, ва ўлонні якой народ сцвярджае сваё гістарычнае быццё. Сувязь паміж навакольным асяроддзем і менталітэтам нацыі была абгрунтавана даследчыкамі культурна-гістарычнай школы. П. Бэрджыс адзначае: *Прастора феноменальная. Яна грунтуецца ўва ўзаемнай сувязі аб’ектаў і нашага ўспрымання аб’ектаў. Таму гісторыі прасторы і суб’ектыўнасці сузалежныя і гістарычна абумоўленыя*⁶³. Беларускамі вучонымі таксама напісана шмат работ пра ўзаемазалежнасць акаляючага асяроддзя і спецыфікі мыслення нацыі (Т. Шамякіна, І. Чарота і інш.)

Прасторавы-геаграфічны фактар выступае адным з галоўных атрыбутаў, які абумоўлівае не толькі знешні, матэрыяльны бок жыцця народа, але ў значнай ступені вызначае і спецыфіку яго духоўнай арганізацыі.

Традыцыйным для беларускай літаратуры і паэзіі “белавежцаў” з’яўляецца вобраз Лесу, што адлюстроўвае нацыянальныя прыродна-геаграфічныя рэаліі: “У Белавежскай пушчы” Уладзіміра Гайдуга, у А. Барскага: *Прычасці мяне, клёне зялёны*⁶⁴; *Лес – філосаф векавы, Я пушчай тут – а пушча мной*⁶⁵; *Не зрачэмся ніколі мы поля // І лесу*

⁶⁰ У. Гайдук, ****Сярод зялёных хваляў жыта*, [у:] *Пах аернага хлеба*, Беласток 1997, с. 5.

⁶¹ Тамсама, с. 5.

⁶² А. Рагуля, *Зерне хараства*, с. 199.

⁶³ П. Бэрджыс, *Эўрапейскія межы: гісторыя прасторы / прастора гісторыі*, “Фрагменты”, 2000, № 3–4, с. 55.

⁶⁴ А. Барскі, *Прычасці мяне, клёне зялёны*, [у:] *Мой бераг...*, с. 25.

⁶⁵ А. Барскі, *З цыкла Пад дрэвам*, [у:] *Белавежжа*, Беласток 1971, с. 33.

ніколі не здрадзім⁶⁶. Выразным прыкладам тут выступаюць і наступныя радкі А. Барскага:

О лес,
ты брат,
ты бацька мой і дзед;
і песняй ты,
і марай мне,
і хлебам⁶⁷;
О, лесе вечны мой,
Ты – як надзея!
Вясна падорыць дрэвам зноў адзенне.
Перажывеш шаленцаў і зладзеяў
І завітнееш новым адраджэннем⁶⁸.

Традыцыйныя ў паэзіі белавежцаў вобраз каліны, шыпшыны, спадчыны: *Край мой – край дзікай ружы, // Спадчына – боль майго сэрца*⁶⁹. Гэтыя вобразы адпавядаюць этнаментальнай прасторы паэтаў, адлюстоўваюць генетычную гісторыка-культурную памяць.

Такім чынам, спецыфіку ідэйнай і мастацка-вобразнай сістэмы твораў пісьменнікаў-“белавежцаў” як цэласнага эстэтычнага феномена складаюць вобразы роднага кута, зямлі, дому, якія гістарычна сфарміраваліся ў кантэксце нацыянальнай культуры. Гэтыя вобразы дазваляюць спасцігнуць заканамернасці мастацкага функцыянавання глыбінных нацыянальна-анталагічных пластоў свядомасці, перадаюць нацыянальна-культурную адметнасць, кодэкс нацыянальнай этыкі, абумоўліваюць тып культурнага героя.

L I T E R A T U R A

Artymowicz N., *Lagodny czas*, Lublin 1998.

Artymowicz N., *Dzwierzy*, Bielastok 1994 [Н. Артымовіч, *Дзверы*, Беласток 1994].

Babkou I., *Hienealohija bielaruskaj idej*, “ARCHE”, 2005, № 3. [І. Бабкоў, *Генэалёгія беларускай ідэі*, “ARCHE”, 2005, № 3].

Barski A., *Liry czny puls*, Minsk 1987 [Барскі А., *Лірычны пульс*, Мінск 1987].

⁶⁶ А. Барскі, ****Ад палёў мы сябе не аддзелім*, [у:] *Букет Белавежжа...*, с. 26.

⁶⁷ А. Барскі, *О, лес*, [у:] *Мой бераг...*, с. 24.

⁶⁸ А. Барскі, ****Халодны вецер бушаваў на лесе*, [у:] *Букет Белавежжа...*, с. 25.

⁶⁹ Ю. Баена, *Край мой – край дзікай ружы*, [у:] *Букет Белавежжа...*, с. 17.

- Barski A., *Moj bierah*, Minsk 1975 [Барскі А., *Мой бераг*, Мінск 1975].
- Berdzys P., *Eurapijskija mieży: historyja prastory / prastora historyi*, “Frahmenty”, 2000, № 3–4 [Бэрджыс П., *Эўрапейскія межы: гісторыя прасторы / прастора гісторыі*, “Фрагмэнты”, 2000, № 3–4].
- Bielaruskija piśmienniki Polsczy*, Minsk 2000 [Беларускія пісьменнікі Польшчы, Мінск 2000].
- Bielawieźża. Litaraturny almanach*, Bielastok 1971 [Белавежжа. Літаратурны альманах, Беласток 1971].
- Bielawieźża. Litaraturny almanach*, Bielastok 1980 [Белавежжа. Літаратурны альманах, Беласток 1980].
- Bielawieźża. Litaraturny almanach*, Bielastok 1988 [Белавежжа. Літаратурны альманах, Беласток 1988].
- Bukiet Bielawieźża. Antalogija krajalubnaj paezii “bielawieźżcau”*, Bielastok 2001. [Букет Белавежжа. Анталогія краялюбнай паэзіі “белавежцаў”, Беласток 2001].
- Czykwın Ja., *Swietly miń*, Minsk 1989 [Чыквін Я., *Светлы міг*, Мінск 1989].
- Czykwın Ja., *Krejdawaje kola*, Bielastok 2002 [Чыквін Я., *Крэйдавае кола*, Беласток 2002].
- Czykwın Ja., *Kruhawaja czara*, Bielastok 1992 [Чыквін Я., *Кругавая чара*, Беласток 1992].
- Hajduk Ul., *Pach ajernaha chleba*, Bielastok 1997 [Гайдук Ул., *Пах аернага хлеба*, Беласток 1997].
- Huriewicz A., *Istoriczieskaja nauka i istoriczieskaja antropolohiia*, “Woprosy filozofii” 1988, № 1 [Гуревич А., *Историческая наука и историческая антропология*, “Вопросы философии” 1988, № 1].
- Junh K.H., *Ob odnoszenii analituczieskoj psicholohii k poetiko-chudożiestwiennomu tworcziestwu*, (v:) *Zarubieźnaja estietika i teoriii litieratury: traktaty XIX–XX: statti i essie*, Moskva 1987 [Юнг К.Г., *Об отношении аналитической психологии к поэтико-художественному творчеству*, [у:] *Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв.: трактаты, статьи, эссе*, Москва 1987].
- Konan Ul., *Archietypy bielaruskaha mientalitetu: Sproba rekanstrukcyi pawodle nacujanalnaj mifalohii i kazacznaħa erasu*, (v:) *Bielarusika*, kn. 2, Minsk 1993 [Конан Ул., *Архетыпы беларускага менталітэту: Спраба рэканструкцыі паводле нацыянальнай міфалогіі і казачнага эпасу*, [у:] *Беларусіка*, кн. 2, Мінск 1993].
- Rahula A., *Ziernie charastwa: kulturfilasofskiija natatki*, Minsk 2013 [Рагуля А., *Зерне хараства: культурфіласофскія нататкі*, Мінск 2013].
- Szwiejcier A., *Blahohowiennie pierdżizńju*, Moskva 1991 [Швейцер А., *Благоговение перед жизнью*, Москва 1991].

SUMMARY

NATIONAL ART ARCHETYPES IN THE WORKS
OF "BELAVEZHA" WRITERS

The article is devoted to the national art archetypes in the works of "Belavezha" writers. The imagery of their poetry is constructed on both Pan-European archetypes of cultural field and national art archetypes. The specificity of the ideological and artistic-figurative system of works of "Belavezha" writers as a holistic aesthetic phenomenon is represented by the images of native land and home which were historically formed in the context of national culture. Artistic variations of home are manifested by the images of nest, hearth, roots. They help to understand the laws of the artistic functioning of the deep national-ontological layers of consciousness, convey the national-cultural features, the code of national ethics, and determine the type of cultural hero.

Key words: image, archetype, home, homeland, culture hero, space, ethics.

STRESZCZENIE

NARODOWE ARCHETYPI ARTYSTYCZNE W TWÓRCZOŚCI
PISARZY STOWARZYSZENIA „BIAŁOWIEŻA”

Artykuł został poświęcony narodowym archetypom artystycznym w twórczości pisarzy stowarzyszenia „Białowieża”. Wykazano, że obrazowość ich poezji oparta jest zarówno na ogólnoeuropejskich archetypach pola kulturowego, jak i na narodowych archetypach artystycznych. Specyfika systemu ideowego i artystycznego w utworach przedstawicieli „Białowieży” oparta jest na obrazach ziemi rodzinnej i domu, które powstały w historycznym kontekście kultury narodowej. Twórcze wariacje „domu” są reprezentowane przez obrazy gniazda, ogniska domowego, korzeni. Pozwalają zrozumieć prawa rządzące artystycznym funkcjonowaniem głębokich pokładów świadomości narodowej, wskazują na odmienność narodową i kulturową, opisują kodeks etyczny, warunkują typ bohatera.

Słowa kluczowe: obraz, archetyp, dom, ojczyzna, bohater, przestrzeń, etyka.